

Сторінка молодого вченого

УДК 631.16:658.14.02:330.322

М. О. Орликовський

аспірант

Державний агроекологічний університет

КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ – ОСНОВА ЗАЛУЧЕННЯ ВНУТРІШНІХ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТУВАННЯ

У статті проаналізовано сучасний механізм та стан кредитування АПК, висвітлено основні проблеми кредитування аграрного сектору економіки та визначені рекомендації, щодо їх вирішення.

Постановка проблеми

Кредитування агропромислового комплексу – один із засобів фінансування процесу виробництва, яке забезпечує його своєчасність та безперервність. В умовах переходу до розвинутих ринкових відносин роль кредиту в забезпеченні безперерйного здійснення процесу виробництва значно підвищується.

Кредитне забезпечення – одне з найважливіших джерел фінансових ресурсів. Якщо підприємствам будь-якої галузі народного господарства ринкові умови диктують і необхідність заміни значної частки власних коштів залученими, то для аграрного сектору ця необхідність посилюється ще й особливостями галузі, пов'язаними з існуванням значного розриву між надходженнями коштів та їх витрачанням. Сучасний етап розвитку сільського господарства України є визначальним, саме тепер відбувається формування основних засад функціонування галузі на довгу перспективу. Від того, наскільки правильно будуть визначені принципи кредитної політики стосовно сільськогосподарських товаровиробників та інструменти реалізації цієї політики, залежатиме ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі, її конкурентоспроможність на світовому ринку та добробут громадян.

Роль кредитування в інвестуванні аграрного сектору економіки досить широко висвітлена в економічній літературі. Належне місце в розробці даної теми займають праці українських економістів: Алексійчука В. М. [1], Бланка І. А., Губського Б. В., Гудзя О. Є. [4], Дем'яненка М. А. [6], Зуба Г. І. [7], Лук'яненка Д. Г., Пересади А. А. [8], Саблука М. І., Шкарупи А. П. [11] та ін. Але, питання специфіки організації процесу кредитування інвестиційних проектів в АПК у перехідній економіці України вивчені та висвітлені ще недостатньо. Значної уваги потребує також дослідження проблем розвитку ринку банківського інвестиційного кредиту в умовах переходу України до ринкової економіки.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану кредитування АПК України, визначення основних перешкод розвитку даного процесу в умовах переходу України до ринкової економіки та розробка рекомендацій щодо їх подолання.

© М. О. Орликовський

Методологічною основою написання статті послужили праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів стосовно проблем кредитування сільського господарства, законодавчі та нормативні акти органів державної влади України з питань кредитної політики в агропромисловому комплексі, офіційні дані Державного комітету статистики, зарубіжна та вітчизняна монографічна література, спеціальні періодичні видання, а також дані власних досліджень.

У процесі дослідження застосовувалися наступні методи: *діалектичний метод* пізнання економічних явищ та положень економічної теорії з питань кредитування, *абстрактно-логічний* (теоретичні узагальнення і формування висновків), *статистичний* (аналіз і узагальнення статистичної інформації щодо сучасного стану кредитування агропромислового комплексу), *графічний* (представлення статистичної інформації у вигляді графіків і діаграм), та *інші загальноприйняті методи* дослідження.

Результати дослідження

Проведений аналіз показує, що в кредитному обслуговуванні в цілому склалася певна система (рис. 1), складовими якої є банківські та позабанківські кредитно-фінансові підприємства. Однак ця система здійснює кредитне обслуговування підприємств АПК на загальних засадах, не враховуючи специфіки здійснення в них процесу відтворення.

В сучасних умовах основним видом кредитного обслуговування є банківські кредити, які, як правило, мають короткостроковий характер. Проте обсяг кредитних ресурсів в Україні недостатній. І тому банки використовують свій наявний кредитний потенціал для операцій, які забезпечують найбільший прибуток. Це в основному короткострокові позики комерційним структурам, які займаються матеріально-технічним забезпеченням аграрного сектора та перепродажем продукції, виробленої підприємствами даного сектора.

В сучасних умовах банківська система України взагалі працює на забезпечення найбільш прибуткових короткострокових позик для комерційних структур.

Другим основним джерелом кредитного забезпечення аграрного сектора АПК є державні позики, що, як правило, здійснюються у формі бюджетних позик.

Нині державні позики, які існували раніше, майже не використовуються.

Бюджетні ж позики реалізуються у вигляді кредитних ліній, механізм використання яких визначається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерств економіки, фінансів, аграрної політики та відповідних комісій Верховної Ради України [1].

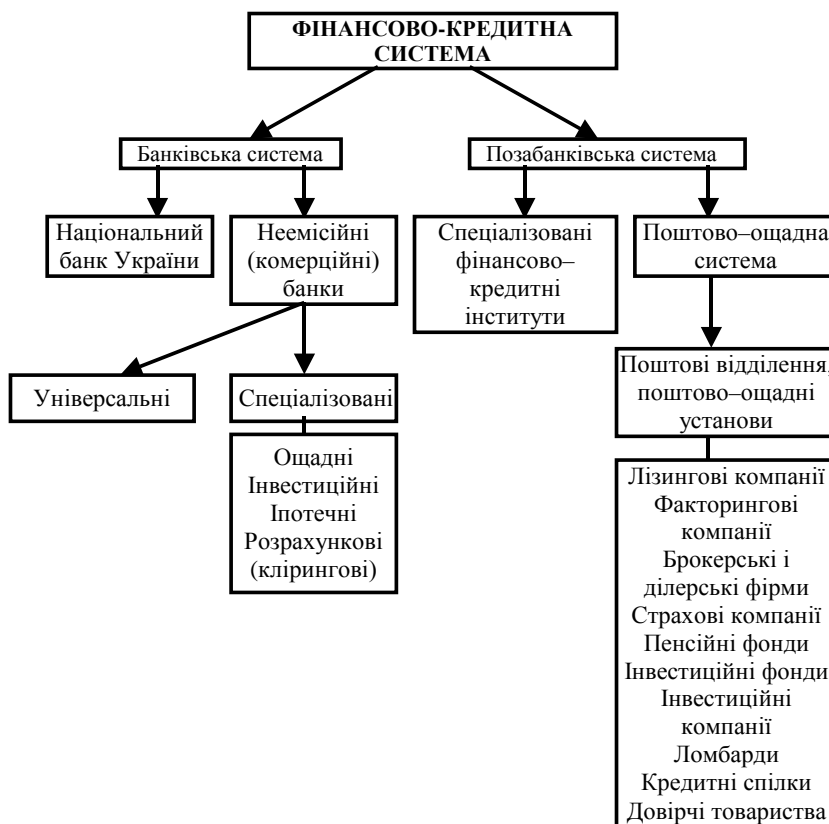

Рис.1. Фінансово-кредитна система України

Наступним видом кредитного забезпечення, який широко використовується господарствами, є товарний кредит. Даний вид фінансування є основним джерелом забезпечення оборотними активами сільгоспвиробників. Тому організація ефективних відносин з постачальниками дозволить стабільно працювати, одержуючи значні ресурси. Ключовим моментом даних відносин є вчасність і повнота розрахунків. На жаль, як показують дослідження, проблема розрахунків залишається не вирішеною, призводячи до зростання кредиторської заборгованості – одного з факторів збільшення всієї суми зобов'язань, перешкоджаючи розширенню комерційного кредитування [10].

Як свідчить аналіз використання кредитного потенціалу України, за роки незалежності загальноекономічні умови функціонування галузі, які виникли з початку 90-х років призвели до того, що рівень кредитного забезпечення аграрного сектора постійно знижувався.

Однією з головних причин зменшення залучення коштів стало погіршення фінансового стану сільськогосподарських виробників. Це проявилось насамперед у зростанні рівня збитковості, що зробило

аграрний сектор непривабливим для кредитування. Збитковими стали 85 % сільськогосподарських підприємств, а в багатьох регіонах країни даний показник перевищив 90 %. Тільки в 1998 та 1999 роках збитки становили відповідно 4,06 млрд. та 3,39 млрд. грн.

Отже, повернути надані кредити могли щонайбільше 15 % господарств. В умовах високої ймовірності неповернення кредитів процес кредитування сільського господарства був ризикованим бізнесом. Крім того, збитковість галузі, відсутність ліквідної застави у товаровиробників та недосконалість законодавчих механізмів, які б гарантували повернення кредитів, робили аграрний сектор непривабливим для інвестицій. Тому частка кредитів комерційних банків у загальній структурі кредитування була дуже низькою.

Зміни на краще з певною стабілізацією роботи галузі почались у 1999–2000 роках. З 1999 року спостерігається зростання обсягів наданих кредитів, які за три останніх роки зросли більш ніж у 4 рази. При цьому, якщо в 1999 році сільське господарство отримало половину всіх коштів, то уже у 2001 році – понад 70 % від всієї суми. Відповідно зросли суми фінансових позик, отриманих одним господарством і вкладених в одиницю землі, що призвело до зростання питомої ваги даного джерела у фінансуванні і кредитомісткості виробленої продукції [12].

Позитивним зрушенням у державній політиці щодо фінансового забезпечення підприємств АПК починаючи з 2000 року було стимулювання грошового кредитування комерційними банками. Для цього було запроваджено часткову компенсацію ставки за кредитами. Завдяки державній підтримці справа із залученням короткострокових кредитів за останні три роки значно поліпшилася. В цілому ж комерційні банки у 2000 році надали кредитів для підприємств АПК на суму 1,8 млрд.грн. З них сільгоспвиробники отримали 1,0 млрд.грн. Величина кредитів, що надавалися на умовах часткової компенсації, склала 818 млн.грн., з них сільськогосподарські виробники отримали 460 млн. грн. Таким чином, менше половини кредитів (46 %) було надано за компенсаційною схемою, а решта (56 %) – без використання державних субсидій на умовах вільного ринку. Загальна кількість позичальників у 2000 р. становила 4150 підприємств, причому частка сільськогосподарських товаровиробників становила 92 % (3800 підприємств). Такий факт був, безумовно, досить позитивним. Серед сільськогосподарських товаровиробників кредити отримали не лише великі, а й середні та малі підприємства.

У 2001 році було залучено в аграрний сектор економіки 5,6 млрд. грн. кредитних ресурсів, з них 2,8 млрд.грн. пільгових кредитів, що в 3,4 рази більше проти 2000 року та в 14 разів – проти 1999 року. Якщо в 2000 році прокредитовано трохи більше 4 тис. підприємств агропромислового комплексу, то в 2001 році вже 12,5 тисяч. На 1га видано 62,57 гривень пільгових кредитів, на 1 підприємство припадало 208,47 тис. грн.

кредитних ресурсів. На 1 тис. грн. компенсації отримано 20,6 тис. грн. кредитів від комерційних банків.

Кредитні вкладення банків в АПК зростали і у 2002 р.: тільки за перші 8 місяців портфель таких кредитів збільшився на 1390 млн. грн., або на 82,9 %.

У кредитуванні підприємств АПК на умовах часткової компенсації у 2000 році взяли участь 51 комерційний банк, у 2001 році – 109 [12].

Кредити 2001 року розподілялися таким чином: АППБ "Аваль" кредитував сільське господарство у сумі 3824 млн. грн., що становило 31 % від загальних обсягів; "Промінвестбанк" – 1870 млн. грн. (15 %); ВАТ "Державний Ощадбанк" – 1409 млн. грн. (11 %); КБ "Приватбанк" – 409 млн. грн. (3 %); на долю інших банків припадало 3303 млн. грн., що становить 26 % [7]. У середньому одне сільськогосподарське підприємство найчастіше отримує близько 200 тис. грн. кредитів, тоді як інші підприємства АПК – до 800 тис. грн. За терміном використання структура кредитів наступна: до трьох місяців – 1 %, від трьох до шести місяців – 5, до дев'яти місяців – 52, більше дев'яти місяців – 42 % кредитів [12].

Важливим питанням у кредитуванні сільськогосподарського виробництва є повернення наданих кредитів. Головна умова збільшення обсягів кредитування аграрного сектора економіки – довіра банків до підприємств агропромислового комплексу. При фінансуванні сільського господарства за рахунок ресурсів банків виникає проблема щодо забезпечення поворотності виданих кредитів. Рівень повернення кредитів позичальниками – сільськогосподарськими товаровиробниками у 2000–2001 роках становив 92 %. На думку керівників сільськогосподарських підприємств, основна причина зниження рівня кредитного забезпечення полягає у відсутності застави та високих процентних ставках за кредит.

Суттєвими перешкодами для отримання кредиту третина підприємців-аграрників називають відсутність інформації про кредитні установи, їхні вимоги та страхове покриття. Більшість господарств не здійснювали страхування ні своєї виробничої діяльності, ні майна.

Багато керівників сільськогосподарських підприємств виділяють дві головні причини: відсутність прибутків через проблеми з реалізацією продукції (71 %) та високі процентні ставки (53 %). Водночас лише 12 % зазначили, що нездатність повернути кредит є наслідком неефективного використання кредитних коштів [4].

Серед основних перешкод на шляху розбудови фінансових ринків у сільському господарстві України можна виділити такі [6]:

- незавершеність інституціональної реформи фінансової системи та її недостатнє законодавче забезпечення;
- бартеризація економіки і криза платежів;
- значна заборгованість сільськогосподарських підприємств та їх низька ліквідність;

- низькі можливості банківської системи та рівень ліквідності банків, відсутність їх доступу до довгострокових активів;
- незначна кількість небанківських кредитних установ (таких, як лізингові та фінансові компанії, кооперативні кредитні установи);
- недостатність нормативно-правової бази щодо забезпечення фінансових операцій і відсутність ринків нерухомості в сільському господарстві як основи для компенсації за неповернуті кредити;
- відсутність “прозорих” і чітких механізмів щодо одержання у власність рухомого майна, яке перебувало у заставі;
- використання банків як інструменту для стягнення податкових платежів з підприємств і здійснення управління їх розрахунками;
- існування мораторію на банкрутство сільськогосподарських підприємств;
- відсутність законодавчого визнання складських квитанцій та їх обороту як основи для фінансових операцій з сільськогосподарською продукцією;
- відсутність ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави при іпотечному кредитуванні;
- низька ефективність сільськогосподарських підприємств, значна частина яких працює зі збитками, а також низький рівень менеджменту і маркетингу;
- незавершеність реформування аграрних підприємств щодо приватизації землі, оформлення власності на майно колишніх КСП і проведення виробничої реструктуризації.

З огляду на зазначені перешкоди, основними напрямками розбудови фінансових ринків у сільському господарстві України мають бути:

- участь держави в інституціональній реформі фінансової системи (передбачаються чітке визначення ролі держави в організації фінансових ринків у сільському господарстві, створення відповідної законодавчої бази, формування банківської інфраструктури, тобто мережі банків та інших фінансово-кредитних установ з фінансування сільськогосподарських підприємств, фізичних осіб і організацій, серед яких чільне місце повинні зайняти також кредитні кооперативи);
- започаткування програм з гарантування щодо повернення кредитів кредиторам (передбачається створення фондів гарантування кредитів, з використанням для цього коштів державного бюджету і МФО). Розбудова системи страхування кредитів;
- субсидування пільгового процента за кредит (передбачаються продовження і розширення започаткованої в 2000 р. практики залучення банківських кредитів для фінансування поточної діяльності сільськогосподарських підприємств за пільговими процентами, з

погашенням різниці між фактичним процентом комерційного банку і пільговим процентом у розмірі до 70 % дисконтної ставки НБУ за рахунок державного бюджету);

- удосконалення кредитування під заставу сільськогосподарської продукції (передбачається розробка механізму щодо одержання кредиту під заставу сільськогосподарської продукції);
- розвиток системи лізингу;
- запровадження іпотечного кредитування;
- розвиток системи мікрокредитування.

До основних допоміжних заходів і передумов для розвитку фінансових ринків в аграрній сфері вітчизняної економіки слід віднести: формування прибуткового сільськогосподарського виробництва, яке б базувалося на приватній власності на землю та майно; сприяння створенню консультативних фірм і дорадчих служб для надання послуг сільськогосподарським підприємствам та іншим суб'єктам аграрних фінансових ринків з бізнес-планування, підготовки кредитних та інвестиційних заявок, бухгалтерського обліку тощо; проведення навчання банківських працівників, фермерів, керівників і спеціалістів аграрних підприємств з питань сільськогосподарських фінансів, менеджменту й маркетингу.

Головними перешкодами для отримання кредиту є високі відсоткові ставки, неможливість використовувати землю як заставу, велика кількість необхідної документації, яку вимагають при наданні кредиту. Проте ці перешкоди є лише індикаторами більш глибоких проблем серед яких насамперед слід назвати такі як недосконалість нормативно-правової бази у питаннях прав власності та забезпечення виконання угод, відсутність ефективних механізмів судового захисту та виконання судових рішень, нерозвиненість фінансового ринку в Україні взагалі та інфраструктури фінансового ринку в сільській місцевості зокрема.

Висновки

Виходячи з результатів дослідження та аналізу досвіду країн з розвинутою ринковою економікою та соціально-економічних і галузевих особливостей АПК в нашій країні доцільно зосередити зусилля на удосконалення:

- існуючої кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування аграрного сектора АПК;
- кредитного і розрахункового механізмів;
- механізму позабанківського кредитування;

В кредитній інфраструктурі основними формами повинні стати спеціалізовані кредитні підприємства з питань обслуговування товаровиробників АПК. Напрями їх діяльності – залучення тимчасово вільних

коштів підприємств АПК та сільського населення, видача кредитів, у тому числі пільгових, заставні операції та довгострокова оренда з викупом технічних засобів. Такими спеціалізованими кредитними закладами можуть бути:

- ✓ кредитні спілки та їх територіальні об'єднання у вигляді кооперативних банків;
- ✓ лізингові компанії та фінансово-агропромислові групи різного призначення, з відповідною сіткою фінансово-розрахункових центрів.

В умовах постійної нестачі кредитних джерел для підприємств АПК одним з першочергових завдань спеціалізованих кредитних підприємств з питань обслуговування АПК є мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів цього сектора економіки. Основним джерелом таких коштів є кошти підприємств АПК та сільського населення, які значною мірою нині знаходяться поза кредитною системою, та універсальних комерційних банків, кошти яких використовуються переважно для кредитування різних комерційних структур.

Інший напрям розширення кредитної інфраструктури – формування фінансово агропромислових груп з банками та фінансово-розрахунковими центрами. Запровадження таких форм – шлях до створення локальних кредитних систем, з пільговими умовами надання кредитів їх учасникам.

Безумовно, формування зазначених інфраструктурних ланок кредитної системи певною мірою похитне монопольне становище комерційних банків на кредитному ринку. Але, водночас, створить і нове конкурентне середовище для їх діяльності, стимулюючи таким чином ефективніше обслуговування виробництва. Запровадження таких інфраструктурних ланок стримується недосконалістю законодавчо-нормативного забезпечення.

На нашу думку, основними шляхами удосконалення механізму кредитування аграрного сектора економіки є:

- удосконалення порядку часткової компенсації ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу, шляхом розробки положення з оцінки та конкурсного відбору бізнес-планів позичальників;
- розробка механізмів стимулювання комерційних банків та інших фінансових структур за надання середньо- та довгострокових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам;
- створення спеціального кредитного фонду при Міністерстві аграрної політики, який треба використовувати для здешевлення кредитів, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам;
- введення диференційованих процентних ставок за кредитами, що надаються комерційними банками галузям АПК залежно від швидкості обігу капіталу;

- вдосконалення системи залучення кредитів іноземних банків;
- вдосконалення механізмів кредитування з використанням переказаних векселів та факторингових операцій, схеми і умови використання переказаних векселів сільськогосподарськими підприємствами як засобів платежу;
- створення іпотечного (земельного) банку та розробка моделі іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Перспективи подальших досліджень

Не зважаючи на очевидний прогрес у розвитку кредитування аграрного сектора економіки України у 2004 році обсяги кредитування ще є далекими від потреб сектора, а кредитні механізми не є досконалими, ні з точки зору захисту інтересів позичальників, ні з точки зору безпеки фінансових установ, що надають кредити. Фінансування державних програм здійснюється не в повному обсязі через недовиконання дохідної частини бюджету. Крім того, під час оформлення банківських кредитів позичальникам не вистачає знань і досвіду, аби правильно представити стан і можливості свого бізнесу та оцінити правомірність вимог, що висувають до них кредитні установи. З іншого боку, через недосконалість законодавчої бази та повільність судової системи, кредитні установи мають надто обмежені можливості щодо стягнення проблемних та безнадійних боргів, а отже високі ризики кредитування вони компенсують тим, що висувають жорсткі вимоги до позичальників та високими відсотковими ставками. Отже, подальшим дослідженням з даного питання повинна стати розробка оптимального механізму кредитування АПК в умовах перехідного періоду економіки України.

Література

1. *Алексійчук В. М.* Напрями реформування системи кредитного забезпечення в АПК // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С. 40–45.
2. *Рибай О. В.* Кредитування підприємств АПК комерційними банками // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 202–205.
3. *Гладких Д. М.* Основні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні, або колективний портрет українського позичальника // Вісник НБУ. – 2001. – № 9. – С. 49–53.
4. *Гудзь О. Є.* Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 86–87.
5. *Дем'яненко М.* Кредитна політика держави щодо аграрного сектора економіки в ринкових умовах // Економіка України. – 2000. – № 1. – С. 51–58.
6. *Дем'яненко С.* Напрями розбудови фінансових ринків в АПК // Економіка України. – 2001. – № 12. – С. 53–59.

7. *Зуб Г. І.* Сучасний стан розвитку кредитування в аграрному секторі економіки та державна політика // Укр. інвест. журн. – 2002. – № 1–2. – С. 4–7.
  8. *Пересада А. А.* Управління інвестиційним процесом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
  9. *Рибай О.* Кредитування підприємств АПК комерційними банками // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 202–205.
  10. *Шиндирук І. П.* Кредитування діяльності сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 89–95.
  11. *Шкарупа А. П.* Удосконалення кредитного обслуговування аграрного сектора економіки // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 79–81.
  12. Матеріали інтернет сайтів: www.ukrstat.gov.ua, www.minagro.kiev.ua, www.kmu.gov.ua, www.me.gov.ua
-